

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 343.2:328.185–048.60

Ю. Б. ДАНИЛЬЧЕНКО,
прокурор Харківської області, державний радник
юстиції 3 класу

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ДОЦІЛЬНІСТЬ, ЕФЕКТИВНІСТЬ, ДОСКОНАЛІСТЬ

Статтю присвячено вивченню питання корупції, визначено основні проблеми, що тягне за собою виникнення в суспільстві такого явища. Зокрема, автором проаналізовано корупцію перш за все з точки зору загрози національній безпеці держави, а також розглянуто необхідність жорсткого впливу на це явище з боку держави та суспільства. Докладно здійснено систематизацію заходів та засобів впливу на корупцію.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, загрози національній безпеці, заходи впливу, засоби протидії.

Постановка проблеми. Серед глобальних проблем сучасності, від вирішення яких залежить розвиток світового співтовариства у XXI ст., корупція є однією з найбільш актуальних. Вона деформує всі клітини суспільного життя, у тому числі політику, економіку, судочинство, здатна зруйнувати будь-які прогресивні реформи.

Для сучасної України корупція внаслідок надзвичайної її поширеності набула характеру реальної загрози національній безпеці, яка перешкоджає проведенню соціально-економічних перетворень, дискредитує публічні інститути в очах населення України. Особливо небезпечним високий ступінь враження суспільства корупцією виявився в період настійливих прагнень України прискорити євроінтеграційні процеси: як з'ясувалося, кризові явища, зумовлені руйнівним впливом корупційного фактора, спотворили всі системи соціального управління не лише в публічній, але й у недержавній сфері, що знижує авторитет держави у міжнародних відносинах та вимагає більш ніж значних зусиль для реального приведення її до рівня сучасної, демократичної й правової.

Об'єкт дослідження. У таких умовах велике значення в Україні надається масованому й жорсткому впливу на корупцію, її причини та наслідки. Серед знарядь, які при цьому використовуються, найбільш суворими за ступенем інтенсивності та репресивності є заходи кримінально-правового впливу.

Виклад основного матеріалу. Загалом такими заходами визнаються передбачені вітчизняним кримінальним законом (Загальною й Особливою частинами) засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, з метою реалізації

цілей кримінальної відповідальності й покарання, а також з метою відновлення порушеного права, надання медичної допомоги, перевиховання та ін. [1, с. 242].

Вимоги доцільного, раціонального й гуманітарного застосування кримінально-правового впливу означають, що відповідні заходи завжди мають два аспекти: ретроспективний та перспективний. Перший аспект вказує на те, що той чи інший захід держава (а саме вона і лише вона оперує цим «інструментом», оскільки кримінальне право є галуззю публічною) здійснює, реагуючи таким чином на певну суспільно небезпечну поведінку суб'єкта соціальних відносин. Тому для застосування кримінально-правового впливу має бути достатня підстава, якою може бути, зокрема, й наявність у поведінці особи ознак кримінального корупційного правопорушення. У зв'язку із цим кримінально-правовий вплив у сфері корупційної злочинності може здійснюватись лише після криміналізації, заборони на рівні Кримінального кодексу (далі – КК) того чи іншого корупційного правопорушення. І, як свідчать результати законотворчої діяльності Верховної Ради України, сьогодні криміналізація корупції здійснюється в національній кримінально-правовій системі більш ніж інтенсивно.

Другий аспект визначає цілі, які мають бути досягнуті безпосередньо внаслідок здійснення заходів кримінально-правового впливу. Якими є ці цілі? Відповідь на це питання залежить від вирішення одного з традиційних питань кримінологічної науки: чи можлива перемога у «війні» зі злочинністю, у тому числі корупційною, чи держава може лише протидіяти їй? Очевидно, поки що немає підстав вважати, що кінцевою метою кримінально-правового впливу

на корупціонерів є повна ліквідація корупції як явища. Світовий досвід свідчить, що «нульового» рівня корупції не було досягнуто поки що в жодній державі, незалежно від рівня її економічного розвитку, досконалості правової системи й ефективності роботи органів охорони правопорядку. Відрізняється лише ступінь ураження корупцією конкретних держав. Тому поки що найбільш реальна мета заходів кримінально-правового впливу – утримувати корупційні явища на низькому рівні, забезпечувати запобігання і протидію корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, забезпечувати відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень збитків, шкоди, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави, тобто сприяти забезпеченню реалізації завдань, проголошених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI.

Залежно від характеру впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, в сучасному кримінальному праві виділяють певні групи заходів кримінально-правового впливу: 1) примусові; 2) заохочувальні; 3) квазізаходи. Перші охоплюють звільнення від кримінальної відповідальності; відсутність вимоги потерпілого; інші заходи. Примусовими заходами є покарання; пробація та її аналоги; судимість; примусові заходи виховного характеру; примусові заходи медичного характеру [2, с. 290]. Залишимо в цьому випадку поза увагою примусові заходи медичного та виховного характеру в силу специфічності суб'єктів, до яких вони застосовуються (адже неповнолітні не можуть бути суб'єктами кримінально караних корупційних правопорушень, а особи, які мають психічні вади, підлягають примусовому лікуванню не у зв'язку із характером вчиненого діяння (хай навіть і такого, що має ознаки корупційного), а у зв'язку із тяжкістю й соціальною небезпечністю захворювання). Навіть за цих винятків слід відзначити значну кількість «антикорупційних» кримінально-правових заходів у національному законодавстві.

Найбільший розрахунок у сфері протидії засобами кримінального права корупції держава покладає на примус, на примусові заходи впливу, регламентовані цією галуззю. І це не випадково, зважаючи на історично зумовлені функції кримінального права та традиційні «інструменти» їх реалізації, найдавнішим із яких є покарання. Покарання як засіб кримінально-правової протидії корупції – це ті обмеження прав і свобод особи, які передбачені санкціями норм КК за корупційні злочини і можуть бути покладені на винних осіб від імені держави обвинувальним вироком суду.

Тривалий час вітчизняне законодавство про кримінальну відповідальність передбачало лише один, так би мовити, традиційний прояв корупції – хабарництво (одержання й давання хабара) та «супутні» щодо нього злочини (провокацію хабара, посередництво в хабарництві). Сьогодні ж корупційних злочинів у чинному КК можна виділити декілька груп [3, с. 20–22].

Перша група – це злочини, пов'язані із підкупом особи, відповідальність за які передбачено в статтях 354, 368, 369, 368³, 368⁴ КК. Загалом ці норми містять 23 основні й кваліфіковані склади корупційних злочинів. За всі ці посягання найчастіше український законодавець передбачає покарання у виді позбавлення волі (воно міститься у всіх санкціях вказаних статей). На другому місці – штраф (його передбачено в 13-ти із 23-х санкцій), обмеження волі (його передбачено в 12-ти санкціях). Найбільш суворим покаранням за корупцію є позбавлення волі на строк від 8 до 12-ти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3-х років, з конфіскацією майна та зі спеціальною конфіскацією. Його передбачено ч. 4 ст. 368 КК за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, якщо предметом злочину була неправомірна вигода в особливо великому розмірі, або злочин вчинено службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище.

Друга група – кримінальні корупційні діяння за відсутності підкупу, зумовлені впливом неправомірної винагороди (ст. 368² КК «Незаконне збагачення»). У санкціях за це посягання передбачено штраф, обмеження волі, позбавлення волі.

Третя – це корупційні діяння, які є предметом корупційної угоди (наприклад, зловживання владою, службове підроблення).

До примусових заходів кримінально-правового впливу належить пробація, яка в Україні використовується у вигляді звільнення від відбування покарання з випробуванням (статті 75–79 КК). Слід підкреслити, що з жовтня 2014 р. пробацію вилучено з числа заходів, що можуть бути застосовані до корупціонерів. У ч. 1 ст. 75 КК прямо зазначено про неможливість звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, засуджених за корупційний злочин. Таким чином вітчизняний законодавець продемонстрував суспільству наміри до суворої боротьби із корупцією.

Серед примусових заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються за корупцію, представлено й такий, як спеціальна конфіскація – примусове безоплатне вилучення за рішенням суду

у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення злочину у випадках, передбачених в Особливій частині КК України (ст. 96¹ КК України). Для кримінального права України спеціальна конфіскація є поки що новелою. Водночас у боротьбі з корупцією цей захід міжнародне співтовариство застосовує досить давно. Це впливає з Конвенції ООН проти корупції 2003 р. [4]. Крім того, ФАТФ (міжнародна група по боротьбі з фінансовими зловживаннями) досить давно рекомендувала Україні внести поправки у КК, які забезпечують застосування режиму «конфіскації доходів» до всіх корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних із корупцією; забезпечити, щоб режим конфіскації передбачав конфіскацію доходів, отриманих у результаті корупції, або майна, вартість якого відповідає цим доходам, або співрозмірні їй грошові штрафи; проаналізувати проміжні заходи з метою підвищення ефективності та дієвості процедури ідентифікації і арешту доходів, отриманих у результаті корупції, на етапах кримінального розслідування і переслідування [5, с. 27]. Спеціальна конфіскація повертає економічне становище корупціонера у дозлочинний стан. Таким чином забезпечено примусову ліквідацію вигоди, отриманої внаслідок корупційного злочину.

Крім індивідуальних (адресованих фізичним особам), вітчизняне законодавство передбачає й колективні примусові заходи кримінально-правового впливу, тобто такі, що можуть застосовуватись до юридичних осіб. У чинному КК їх регламентує окремий розділ Загальної частини, положення якого набули чинності з 1 вересня 2014 р. Звернемо увагу на те, що серед підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру кримінальний закон називає й такі, як учинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи корупційного злочину, передбаченого у частинах 1 та 2 ст. 368³, частинах 1 та 2 ст. 368⁴ КК, статтях 369 і 369² КК, а також незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах 1 і 2 ст. 368³, частинах 1 і 2 ст. 368⁴, статтях 369 і 369² КК.

Заохочення як антикорупційний захід кримінально-правового впливу забезпечує інститут

спеціального звільнення від кримінальної відповідальності. Так, згідно з ч. 5 ст. 368³ КК особа, яка пропонувала або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру. Подібні заохочувальні положення містять також ч. 5 ст. 354, ч. 5 ст. 368⁴, ч. 5 ст. 369 КК. Доцільність і обґрунтованість їх використання не викликає сумнівів, адже вони містять позитивні стимули до посткримінальної поведінки, гарантуючи особі, яка скоїла менш небезпечний злочин, застосування до неї максимально сприятливого правового наслідку – звільнення від кримінальної відповідальності. Таким чином, вказані приписи мотивують особу, яка вчинила корупційний злочин, до досить цінного з точки зору вирішення завдань антикорупційної політики результату – повідомити про латентний злочин (пропозицію або надання неправомірної вигоди службовій особі або підкуп особи, яка надає публічні послуги, підкуп працівника підприємства, установи, організації, який не є службовою особою). Оскільки ж корупційні злочини, пов'язані з підкупом, є актами «двосторонніми», в яких бере участь той, хто надає неправомірну вигоду, і той, хто її отримує, то завдяки такому кримінально-правовому заохоченню створюються умови для виявлення й інших, більш небезпечних посягань, що пов'язані з прийняттям неправомірної вигоди й вчиненням різноманітних правопорушень, які вчиняються службовими особами за незаконні винагороди.

Висновки. Звичайно, не слід покладати сподівання лише на кримінально-правовий вплив у ході подолання корупції. Пріоритетом для держави, яка проголосила боротьбу з нею, має стати формування антикорупційної суспільно-політичної культури, без якої жодні заборонні, репресивні, каральні заходи нездатні забезпечити поступ суспільства. Тому актуальним питанням залишається вдосконалення антикорупційної стратегії, яка вміщує, окрім кримінально-правової репресії, комплекс інших заходів із протидії корупції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козаченко О. В. Теоретичне визначення поняття та меж застосування кримінально-правових заходів / О. В. Козаченко // Унів. наук. зап. – 2005. – № 3 (15). – С. 238–242.
2. Кримінальне право : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваїте, 2014. – 944 с.

3. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Х. : Право, 2013. – 424 с.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції // Відом. Верхов. Ради України. – 2007. – № 49. – Ст. 2048.
5. Мельник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання і протидію корупції» / О. М. Мельник, Ю. І. Руснак, О. В. Шамрай ; за ред. В. О. Шамрая. – К. : Вид. дім «Професіонал», 2012. – 464 с.

REFERENCES

1. Kozachenko O. V. Teoretychne vyznachennia poniattia ta mezh zastosuvannia kryminalno-pravovykh zakhodiv (The Theoretical Definition and Extent of Criminal Activities), O. V. Kozachenko, *Universytetski naukovi zapysky*, 2005, No. 3 (15), pp. 238–242.
2. *Kryminalne pravo* (Criminal Law), navchalnyi posibnyk, O. O. Dudorov, M. I. Khavroniuk, za zah. red. M. I. Khavroniuka, K., Vaite, 2014, p. 944.
3. Kyrychko V. M. *Kryminalna vidpovidalnist za koruptsiu* (Criminal Liability for Corruption), V. M. Kyrychko, X., Pravo, 2013, p. 424.
4. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii (United Nations Convention Against Corruption), *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2007, No. 49, St. 2048.
5. Melnyk O. M. *Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia i protydiiu koruptsii»* (Scientific and Practical Commentary Law of Ukraine «On Prevention and Combating Corruption»), O. M. Melnyk, Yu. I. Rusnak, O. V. Shamrai; za red. Shamraia V. O., K., «Vydavnychi dim «Profesional», 2012, p. 464.

Ю. Б. ДАНИЛЬЧЕНКО

прокурор Харьковской области, государственный советник юстиции 3 класса

УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ: ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ, ЭФФЕКТИВНОСТЬ, СОВЕРШЕНСТВО

Статья посвящена изучению вопроса коррупции, определены основные проблемы, что влечет за собой возникновение в обществе такого явления. В частности, автором проанализирована коррупция прежде всего с точки зрения угрозы национальной безопасности государства, а также рассмотрена необходимость жесткого воздействия на это явление со стороны государства и общества. Подробно осуществлена систематизация мер и средств воздействия на коррупцию.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, угрозы национальной безопасности, меры воздействия, средства противодействия.

Y. B. DANILCHENKO

Prosecuter of Kharkiv Region, State council of Justice of the Third Class

CRIMINAL LAW ADMEASUREMENT OF ANTI-CORRUPTION: FEASIBILITY, EFFECTIVENESS, EXCELLENCE

Problem setting. This article is devoted to the issue of corruption, and to problems leading to existence of mentioned phenomenon in society. Particularly, the article states that corruption leads to the deformation in different fields of public life, including politics, economy, and judiciary. The author focuses on the fact that corruption could collapse any progressive reforms.

Analysis of recent researches and publications. The following scholars devoted theirs researchers to the examining subject – O. O. Dudorov, V. M. Kyrychko, O. V. Kozachenko, A. M. Melchnyk, Y. I. Rusnak, M. I. Havronyuk, O. V. Shamrai and others.

Target of research. The author examining the phenomenon of corruption as the real threat to national security, that, in turn, could impede social and economic transformation and will damage public institutions in Ukraine.

Article's main body. The author pays attention to the necessity of the hard impact on corruption, and defines reasons and consequences of such impact. Also, the article analyzed the necessity of systematization of tools and measures that should fight corruption.

The author determined several aspects: prospective and retrospective. The first aspect concerns state measures regarding to socially dangerous behavior in social relations. The second aspect focuses on the goals that should be achieved as a result of criminal legal activities.

The paper identified several groups of crimes in anti-corruption field and classified criminal law measures of impacting on corruption. In particular, it is categorized as follows: coercive, incentive and quasi measures.

Conclusions and prospects for the development. Creation of anti-corruption social and political culture should become the priority for the government by reference of anti-corruption efforts declaration.

Key words: corruption, anti-corruption, national security threats, sanctions, countermeasures.

Данильченко Ю. Б. Кримінально-правовий вимір протидії корупції: доцільність, ефективність, досконалість [Електронний ресурс] / Ю. Б. Данильченко // Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид. – 2015. – № 1 (4). – Режим доступу: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Danilchenko.pdf>.